

Kontexty raněnovověkého exempla: možnosti dalšího bádání

Michaela Soleiman pour Hashemi

SOLEIMAN POUR HASHEMI, M.: Contexts of early modern period
exempla: opportunities for further research

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 69, 2022, no. 6, pp. 556-568

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.6.2>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4566-1430>

Key words: exemplum; current Czech research of exemplum; definition of “exemplum”; sources of exemplum; geographical, temporal, and terminological issues pertaining to the exemplum; literary value; secularisation and revitalisation of exemplum; fairy tale; peddlers’ song, world literature

The article defines the exemplum as an intertext in homiletic literature of various origins. The genre, modelled on the dichotomy of redemption (motives of virtue) and damnation (motives of sin), served the didactic function. Basic source texts for exempla were biblical and classical (or pseudo-classical) texts, patristic texts, religious and secular chronicles, various legends and other historiographic treatises, and books of emblems (the last of these have elicited least scholarly attention). However, other texts, less often associated with exempla, also served as their sources. These include such mediaeval and early modern period texts as the *Golden Legend* and the writings of Laurentius Surius (for exempla of the legend type) or (in postils) various partial legends (Vitae) – depending on which saint the sermon was devoted to. The study of exempla in early modern literature also encompasses such issues as geographical and temporal variation of the genre (period terminology), their literary value, secularisation (fairy tales, peddlers’ songs), and their permeation into other genres.

Klíčové slová: exemplum, současný český výzkum exempla, definice exempla, prameny exempla, časoprostor a označování exempla, problém uměleckosti exempla, laicizace a revitalizace exempla, pohádka, kramářská píseň, světová literatura

Studium exempla v raně novověké literatuře skýtá řadu možností, jak uve-
dené odborné téma uchopit. Jako první se nabízí komplexní analýza v rám-
ci kontextu celého kázání, z níž zpravidla vyplyne i stejný závěr o využití
exemplové látky ve výkladu s jejím zploštěním pro účely teologicko-didactic-
ké.¹ Současně lze studovat raně novověké exemplum z hlediska dílčí tematiky.
V této souvislosti lze dále: 1. a) nejprve shrnout dosavadní české bádání o tématu,
b) zpřesňovat definici exempla; 2. pojednat o méně probádaných exemplových
pramenech a uvést jejich identifikaci; 3. zvýraznit otázku časoprostoru exempla,
což souvisí i s dobovým označováním exempl; 4. uvažovat o míře jejich umělec-
kosti; 5. připomenout další příklady laicizace exempl, respektive méně probádané
(a nezmiňované) žánrové kontexty. Na uvedená odborná témata se dále zaměřím,
přičemž mě budou zvláště zajímat případy takzvané pomezí, zčásti z hlediska
frekvence zastoupení i výjimečné.

Předchozí bádání o exemplu²

Nutno předeslat, že větší teoretická pozornost byla přirozeně i v českém prostředí
nejprve věnována středověkému exemplu. V druhé polovině 20. století se po zakla-
datelských pracích Karla Dvořáka (1913–1989; Dvořák 1978) a Eduarda Petřů (1928
– 2006; Petřů 1966) posunula odborná pozornost k raně novověkému exemplu
(a opět k problematice barokní literatury) až díky brněnské barokistické konferenci
z roku 1968, v jejímž sborníku se zúročila badatelská iniciativa Milana Kopeckého
(1925–2006) v jeho iniciační barokistické studii, a dále v jeho pozdějších knihách
s ukázkami barokní literatury, samostatný výbor z exemplové tvorby nevýmaje
(Kopecký 1968: 67–70; Kopecký 1970). Počínaje devadesátými lety 20. století se
téměř v každé práci týkající se raněnovověké homiletiky pasáže o exemplu obje-
vují³ a jsou tak často ve vztahu k pojednanému tématu i nadepsány. Samostatnou
odbornou studii věnoval tématu E. Petřů (Petřů 2001: 23–30). Z hlediska zásluž-
né popularizace barokní homiletiky a nových, zvláště tematologických zjištění
se exemplum zabýval především ve všech svých dosud vydaných knihách Miloš
Sládek (Sládek – Kopová 2019: 243; se snahou o komplexní přístup Sládek 2017:
99–104). Pro můj výzkum se ukazuje v definici exempla jako nosná studie Tomáše
Havelky formulující a shrnující (i opakující) v českém prostředí dosud poslední
teoretické závěry. V souvislosti s jeho studií nutno ocenit jak badatelův široký
materiálový záběr, tak vazbu na středověké i raněnovověké rétorické teorie i ka-
zatské příručky, a především vývojový přístup k postilografii od konce 17. století
do druhé poloviny 18. století ilustrací konkrétních textů, v nichž existoval nejen
styl *eloguentia antiqua*, ale už i *eloguentia nova*, jakkoli oba uvedené styly nestály

1 Srovnej Soleiman pour Hashemi 2005: 68–69. V uvedené pasáži je srovnáváno využití bajky o lišce a zajíčkovi v takzvané Obrané Bohuslava Balbina (*Dissertatio apologetica...*, rukopis, 1672; naposledy vydal Kopecký 1988: 19–20) a v nedělní postile Karla Račina (Račín 1720: 664–665). Zatímco B. Balbín ve své takzvané Obrané uvedeného exempla využil jako paralelu o Čechách a Němcích a relevantní znaky bajky zachoval (zajíčka vyhánil ježek), v Račínově exemplu jde namísto zajíčka – pro bajku netypicky – o lišku. Ve výkladu je vyhnanou liškou lidská duše a ježek symbolizuje ďábla.

2 Podrobná reflexe dosavadního bádání o raněnovověké homiletice vůbec (zčásti s jinými akcenty) knižně dosud naposledy Sládek 2017: 108–126.

3 K tématu raněnovověkého exempla dosud nejpodrobněji Havelka 2016, dále například Soukup 2016: 76–80, citováno též ve Sládkových knihách (Sládek 2017: 182 a dále). Ve slovenském prostředí zejména Britáňová 2017.

558 proti sobě vyhraněně (už jen v rámci jednoho autorského stylu je příkladem mimo jiné kontext postil Bohumíra Bilovského – Havelka 2016: 353, ale i Karla Račina).

Definice exempla

E. Petrů definoval exemplum jako žánr, T. Havelka ho charakterizuje jako médium. Oba badatelé se v citovaných studiích soustředili k označování exempla ve vztahu k jeho „věrohodnosti“ i k jeho tematice. E. Petrů přitom vycházel zejména ze znalosti materiálu dvou takzvaných žďárských edic a dále jedné postily (Waldtovy), T. Havelka vykazuje excerpce celkem osmnácti českých postil z děl devíti českých homiletiků (Pavla Josefa Axlara, Bohumíra Hynka, Josefa Bilovského, Antonína Koniáše, Štěpána Františka Náchodského, Daniela Nitsche, Karla Račina, Matěje Václava Šteyera, Xavera Ignáce Chrysostoma Táborského a Ondřeje Františka de Waldta).⁴

Ve své charakteristice poskytuje (na základě studia stovek homiletických textů zúročených v desítkách mých předchozích příspěvků) vlastní formulaci z hlediska teorie intertextuality,⁵ která se mi pro dané účely jeví pro její terminologii jako více schůdná. **Exemplum definuji jako intertext v homiletice rozmanitého původu s didaktickou funkcí spočívající ve výkladu směřujícím k ideové dichotomii spasení (s motivikou ctností) a zatracení (s motivikou hříchů).** S dřívějšími závěry se shodují v tom smyslu, že k definici raněnovověkého exempla patří jeho výklad (a pro definici je podstatné rušení hranic mezi exemplem a jeho výkladem; Havelka 2016: 354), který je jeho určující funkcí. Rozsah raněnovověkého exempla upřesňuji oproti tezi E. Petrů (Petrů 2001: 24), a to v širším slova smyslu vymezení exempla, dokonce až na jedinou větu. Dále se v definici exempla shodují se známým tvrzením, že příběh je už často jen „fragmentární“. Současně dodávám, že ve funkci raněnovověkého exempla vůbec dokonce nemusí fungovat pouze epika. Z materiálového výzkumu je přitom zjevné, že sami homiletikové označovali svoje exempla různě (fabule, pohádka, hádanka; figura; historie; příklad), zpravidla tedy v závislosti na míře vnímání jeho dobové věrohodnosti.⁶ V daném kontextu jsou zajímavým příkladem texty kazatele Michala Pellizzottiho (zemřel 1747), který užívá termín exemplum, a to v zásadě pro označení delších epických příběhů (odpovídajících rozsahem takzvané střední epice), jak ilustrují i autorovy výkladové rejstříky v jeho postilách (Pellizzotti 1741, 1751, 1753).

Exemplové intertexty jsou v raně novověké homiletice, a to i z hlediska žánru svého pretextu, mnohdy jen několika motivy, v nichž už tedy nemusí být úplný narativ příběhu použit, primární je ilustrativní využití vybrané motiviky. Uvedme si v tomto kontextu (raněnovověkého exempla psaného katolíkem)

4 Jde o následovně tři edice citované E. Petrů (2001): Kopecký 1998; Soleiman pour Hashemi 2000; Kopecký 1970.

5 Poprvé takto zčásti formulováno Soleiman pour Hashemi 1995a. Nyní se pokouším o zpřesnění definice ranovověkého exempla v širším slova smyslu.

6 K tématu o rozlišení takových pojmenování na materiálu Račínových čtyř děl vhodném pro dané téma podrobněji a s příkladovým materiálem Soleiman pour Hashemi 2005: 68-71; analogicky Havelka 2016: 345-346, a to na materiálu dvou z Račínových postil, a dále především na základě textů čtyř děl jiných homiletiků (O. Waldta, B. H. J. Bilovského, F. Veselého a D. Marka). V souvislosti s termínem fabule badatel uvádí navíc ilustrativní Račínovo vysvětlení, v němž se potvrzuje kazatelovo vnímání užívaného pojmu (Havelka 2016: 345). Analogickým příkladem je mimo jiné následující citace: „fábule pravdu vykládají o sv. Janu dle Balbínovy legendy“ (Pellizzotti 1751: 470).

například z hlediska exemplového typu běžnou ukázkou: „*Peršané nejvíce o svých svátých do lesův, a v lesích mezi skály jako do přibytkův jedovatých hadův a drakův, zvířat a zeměplazův z města vycházeli: a tam v den sváteční hady a škodlivé jedovaté potvory ke cti a slávě bohův svých mordovali*“ (Bilovský 1720: 264). Do autorova výkladu je pak motiv „jedovatých potvor“ transponován za pomoci latinského citátu z díla svatého Augustina odvolávajícího se na stejný text do motivu hříchů, které lze zahubit pravdivou zpovědí.

Předeslaným příkladem jediné věty, tedy pomezním, je při definici exemplu v širším slova smyslu například taková citace: „*Kterou bijí, také ukazují*.“ Takový text (označený jako nápis) autor (K. Račín) ve svém oblačkovém kázání z roku 1696 vysvětluje jako hodinu božského povolání k duchovnímu stavu (a přeje oběma novickám, aby se zvuk hodiněk s jejich časem srovnával, tedy ve výkladu, aby se jejich dobrovolný duchovní závazek vyjádřený slovně shodoval s jejich budoucími skutky; Račín 1696: poslední strana nepaginovaného meritorního textu). Takový motiv mě (kromě typu dosud minimálně profilovaného kázání) přivádí též k dosud v exemplovém kontextu málo profilovanému základnímu zdroji, na který se dále zaměřím v rámci následujícího bodu.

V exemplovém výkladu z hlediska frekvence se mi jeví jako nesrovnatelně méně častý příklad pól kladný, jmenovitě vázaný například na postavu Alexandra Makedonského.⁷ V dané souvislosti by se v exemplovém výkladu dala očekávat teze vztahující se ke hříchu pýchy (žádný strom neroste až do nebe), Alexandrova postava je však překvapivě, a to jak ve středověkých, tak i v raněnovověkých výkladech, tedy ač pohanská většinou pojednána jako ztělesnění příkladu ideálního vládce i člověka. V 17. století se alexandrovská tematika vyskytuje poměrně často v postilách několika homiletiků, zejména však v postilách F. X. Táborského, který si ji z raněnovověkých homiletiků zjevně nejvíc oblíbil, a to nejen ve své postile *Tria tabernacula* (1738), ale především ve svém pozdějším díle *Mons Thabor* (1747).⁸ Obě postily vykazují celkem (kromě alexandrovských aluzí) minimálně deset alexandrovských exemplů, přičemž Alexandrova postava je negativně líčena pouze jednou (jako odstrašující příklad nemírného pití). V daném kontextu je jiným příkladem pohřební kázání Jana Mageta (Sládek 2000: 195). Vzhledem k jeho typu je ale pochopitelné, jak lze očekávat i pojetí Alexandrovsky postavy, tedy v rámci tématu memento mori.

Na typ „mezního“ výkladového přístupu, řečeno dnešními slovy kontroverzního, tedy pokud jde o pojetí stejné postavy v jediné postile (v jednom případě vzhledem k biblickému pretextu chybně), jsem upozornila u postavy biblického Jefta v Račínově postile *Operae ecclesiasticae* (Soleiman pour Hashemi 1995b: 418). Sám biblický narativ vykazuje dramaticitost a zjevně byl u homiletických autorů v oblibě. Jak patrně, kazatelé psali jméno této biblické postavy v různých

7 Alexandrovským tématem jsem se širěji zabývala ve studii pro sborník na počest Viktoru Viktorovi (Soleiman pour Hashemi 2012).

8 K deskripci alexandrovských exemplů v Táborského postile *Mons Thabor...* s příkladovým materiálem Soleiman pour Hashemi 2012: 91-92. T. Havelka uvádí jiné dva příklady - z postily *Operae ecclesiasticae* K. Račína (1706) a F. Veselého (1724) (Havelka 2016: 364). Seznam alexandrovských exemplů v homiletice lze velmi rozšiřovat, z hlediska nadnárodní komparace je nacházíme například v polské postile Szymona Starowolského (Starowolski 1648: 623). K poslední literatuře o Táborském - Sládek 2019: 261-263; k Račínovi - Sládek 2019: 281-283; k Veselému - Sládek 2019: 352, 357-358.

Prameny a jejich identifikace

Tématem se dosud naposledy se snahou o komplexnost zabýval M. Sládek (2017: 99-104). Uvádí pět základních zdrojů, a to dle zjištění Františka Němce (1., 2. a 3. konkretizace exemplových sbírek, katechismů, kazatelských příruček; 4. homiletickou literaturu a 5. „současné“ zprávy a vyprávění). M. Sládek dále jmenuje známé pretexty historické (nejen autorů Václava Hájka z Libočan a Jana Dubravia, ale i protestanta Pavla Stránského) a jako další exemplové zdroje zmiňuje například i legendistiku. V dané souvislosti nutno dodat, že jde o náležité zobecnění opakujících se pramenů a podrobnější identifikace přirozeně citují editoři ve vztahu ke svým ukázkám v edicích.

V mé definici zdrojů barokních exempel shrnuji, že základními pretexty jsou především biblické, antické či pseudoantické texty, texty patristické, texty církevních i světských kronik a nejrůznějších legend, ale i dalších dílčích pramenů například jiného typu historiografických spisů a dále emblémových knih, o nichž bylo v dané souvislosti pojednáno konkrétně nejméně. Nelze přitom tedy opomenout fakt, že uvedené bylo mnohdy zprostředkováno kazatelskými příručkami, jejichž přesná vazba na konkrétní homiletické texty též není dosud zkoumána dostatečně.¹⁰ Pramenný výběr pro exempla není tedy přirozeně zdaleka tak málo početný, jako je tomu v případě *Věčného pekelného žaláře* Giovanniho Battistu Manniho v českém překladu M. V. Šteyera (Wildová-Tosi 2002).¹¹ Jeho editorka a autorka rámcové studie Alena Wildová-Tosi v daném kontextu navázala na zjištění Josefa Vašicu (1939) a po roce 1990 poprvé zpřesňovala fakt, nakolik se základním pramenem knihy staly (snad vůbec nejznámější) evropsky známé soubory exempel, a to především *Speculum exemplorum* a dále *Flores exemplorum* jezuitů Antoina d'Averolta (1553 - 1614), a dále případně i kniha jezuitů Martina Antoina del Ria (1551 - 1608) *Disquisitionum magicarum libri sex*. Uvedené pretexty lze pokládat za sbírky základní, a to pro vymezení exempla v nejužším slova smyslu, v němž se počítá primárně s epikou takzvaného středního rozsahu.

K exemplovým pretextům však tedy nutno přidat další skupiny, jmenovitě pro typ legendistických exempel zejména jejich středověké a raně novověké svody (*Legenda aurea*; *svody Laurentiovy a Suriovy*), a ve svátečních postilách různé dílčí legendy (**Vitae**) v závislosti na hlavní postavě světce, kterému je kázání věnováno, **jimž nutno věnovat novou badatelskou pozornost**. Jako **nově** formulované zjištění dodávám v této souvislosti, že se **novým** pretextem pro svatováclavská exempla stala především Bohuslavem Balbínem (1621 - 1688) a Janem Tannerem (1623 - 1694) znovuobjevená *Kristiánova legenda*, a pro nepomucenská

9 K literatuře o D. Markovi ku příkladu Sládek 2019: 274-279. V podobě Jefte v analogickém exemplu dle biblického pretextu (jako jedno z Račínových) například Táborský 1738: 1042-1043.

10 Pečlivou výjimkou z uvedeného jsou zejména pasáže ve studiích T. Havelky (2016: 357-363, a to i s ukázkami textů, viz dále v rámci části Uměleckost exempel) a D. Soukupa (2016: 79-80).

11 Jako příklad tradičního (ciceronovského) užití exempel v postile jej uvádí Havelka 2016: 351.

exempla, z dobového hlediska vůbec nejdůležitější, respektive nejvíce prestižní, legenda nepomucenská.

Pro typ kronikářských exemplů v českém prostředí shrnul M. Sládek ty základní pretexty. K tomu se nabízí dodat poměrně známé zjištění, že takzvaná historie Dubraviova je uváděná ještě častěji než Hájkova, a to nejen pro latinsko-české pasáže v textu, ale ještě více v českém překladu, a že texty P. Stránského (1583 – 1657) vykazují poměrně vysokou frekvenci. Na základě mého výzkumu jsem vyhodnotila, že k poměrně frekventovaným pretextům patří ještě spisy Bartoloměje Paprockého z Hlohol (1540/1543 – 1614), využité především jako exempla s erbovní motivikou.¹²

Většina raněnovověkých postil tedy vykazuje, jak známo, desítky zdrojů. Zdůrazňuji přitom (zřejmě v intenci všech badatelů, kteří se o jejich identifikaci pokoušeli, jakkoli to neformulovali vždy explicitně), že **homiletiky citované prameny jsou zpravidla sice identifikovatelné, mnohdy však ne v jejich nečasto uváděném konkrétním dílu, a zpravidla v jeho též nedostatečné paginaci.** Pokud jde o biblické citace, tak neodpovídají zvláště v případech Starého zákona.

Právě uvedené potvrzuje (už i v první generaci barokologů) též poměrně známou tezi, že i raně novověcí kazatelé pracovali zpravidla ne ad fontes, ale spíše s různými kazatelskými příručkami, v nichž byly texty exemplů i jejich pramenné určení ve srovnání se svým pretextem (původním zdrojem) už vzhledem ke své funkci zčásti pozměněny.

Již zmíněná Balbínova svatonepomucenská legenda (latinsky 1680) si zasluhuje i v daném kontextu zvláštní pozornosti. Jako pretext ji používali homiletikové, zejména textů svátečních postil s tématem svatojanským (*Joan est nomen ejus*), kam k postavě Janů, tedy nejprve Jana Křtitele přidávali například Jana Chrysostoma, Jana Kapistrana a konečně především nově kanonizovaného světce Jana Nepomuckého s cílem oslavit právě jeho význam. Balbínova legenda se stala natolik známým pretextem, že buď není už vůbec citována, nebo výjimečně je uváděna i v meritorním textu, a de facto využívána jako obecný duchovní majetek. V dané souvislosti je v kontextu homiletických autorů opět až výjimečným příkladem F. X. Táborský, který v meritorním textu svatojanského kázání ve své postile *Tria tabernacula* sděluje: „*Kdo pozorně čtel život sv. Jana Nepomuckého, hned se vtípi*“ (Táborský 1738: 266).¹³

Další pozoruhodné nové exemplum vzniká na základě soudobého zpracování tématu cyrilometodějského, a to v moravském prostředí díky jeho zprostředkování z děl Balbínových a Pešinových v textech Jana Jiřího Středovského (1679 – 1713), především díky spisu *Sacra Moraviae historia* (1710).¹⁴ V dané souvislosti zobecňuji na základě několika homiletických intertextů motiviku, v níž je jako

12 Nosnost takových pretextů pro exemplové využití je patrná z jejich výběrového vydání (Hrabětová 1992).

13 Táborského postilou jsem se podrobněji zabývala ve své knižní publikaci Soleiman pour Hashemi 2007b: 12-17, ale ne v uvedeném kontextu. Například exemplum o tom, jak si Jan Nepomucký znepřátelil Václava IV. a jak se v předtuše zlého loučil s pražským lidem, a posléze byl utopen ve Vltavě se objevuje na základě výběru z Balbínovy legendy též například v Markově postile (Marek 1727: 270-272); dále s citací Balbína jak v meritorním textu, tak v margináliích například v postilách Pellizzottiho (Pellizzotti 1751: 479).

14 K tématu rozmanitého typu přejímek Balbínova a Pešinova díla prostřednictvím spisů J. J. Středovského s cyrilometodějskou tematikou zvláště v německy psaných kázáních (s početnými exempli) Soleiman pour Hashemi 2021: 97-104, dostupné online www.knih-kt.cz/download/BB400_v1_202112.pdf

562 nadaný malíř zaměněn Cyril s Metodějem (B. Balbín to uvádí opačně na základě pretextu Lva z Ostie), což mě vede k opětovnému zjištění, že kazatelé zacházeli s pretexts až svévolně, respektive je i buď pozapomněli nebo nedostatečně přesně excerpovali, nebo často zřejmě s primárním zdrojem ani nepracovali. Podstatné ale přitom je, že pro tehdejší autory nebyla v koncepci exempel podstatná přesná vazba na pretext, ba, zvláště v případě katolických homiletiků, dokonce i biblický, ale možnost ilustrativního využití pretextů pro výklad.

Zhlediska teorie intertextuality je možné vzhledem k dosavadnímu bádání o vztahu textů J. J. Středovského na dobovou literaturu jako exemplového pretextu nově konstatovat, že jistá znalost jeho, tedy v moravském prostředí především spisu *Sacra Moraviae historia*, v českém prostředí ale více primárně Balbínových *Miscellanei* a *Epitome* (s motivikou zčásti na základě spisů Balbínova přítele Tomáše Pešiny z Čechorodu), vstupuje do exemplových intertextů zvláště v souvislosti se dvěma cyrilometodějskými tématy, a to pohanského vládce obráceného soluňskými bratry na křesťanskou víru a například i jejich malířských schopností.¹⁵

Konečně nutno v souvislosti s prameny homiletiky explicitně uvést, že jedním z podstatných pramenů pro vytváření exempel se staly emblémové knihy. Takto v dosavadním bádání ale zpravidla explicitně pojmenovány nebyly, jakkoli každý badatel v homiletických textech opakovaně naráží minimálně na citaci *Mundus symbolicus* (latinsky 1681) Philippa Picinelliho (1604 – 1679).¹⁶ I ony se však v dobových homiletických textech staly často necitovaným pretektem, na které někteří homiletikové někdy upozorňují označením nápis.¹⁷

Časoprostor exempla ve vztahu k jeho označování

V úvaze nad otázkou časoprostoru exempla, což v mých zjištěních souvisí i s jeho dobovým označováním, lze nejprve zopakovat závěry Jacquesa Le Goffa, že v nich je „důraz kladen na blízkou minulost, na čas vypravěče“, který, jak dodávám, podtrhuje aktuálnost exempel označovaných jako historie tím, že je transponuje „do nostris temporibus“ (Le Goff 1998: 93). V této formulaci spatřuji taky vazbu na analogickou práci s časovými údaji v textech kramářských písní, taktéž přesně uváděných především u témat nejvíce fiktivních. Ve vztahu k oběma zmíněným typům textů je autenticita vyprávění posilována přesvědčováním o pravdivosti nejméně pravděpodobného (v exemplech tedy zpravidla s označováním jako historie).¹⁸

15 Středovský 1710: 202, dále z homiletiků například u D. Marka (obrácení na křesťanskou víru pohanského Bogora Strachotou, tedy Cyrilem; Marek 1727: 197-199) a u Táborského (Bogor žádá Strachotu o namalování mariánského obrazu; Táborský 1738: 197).

16 Podrobnější studie tématu v raněnovověké homiletice Soleiman pour Hashemi 2006 a především publikace Martiny Dragonové zaměřené zejména na tvorbu Bilovského, Markovu, Waldtovu a Račinovu (Dragonová 2009, 2012, 2013, 2015, 2020). Z dalších badatelů pouze T. Havelka explicitně zmiňuje emblematicku jako pramen exempel (Havelka 2016: 387). M. Dragonová dosud nejdůkladněji a inovativně zkoumá různé emblematické struktury, ale bez explicitního vztahu k exemplu.

17 Vhodným příkladem výše uvedeného je citace: jak říkáme, když přší, že nebe pláče s nápisem (symbol): „Temperat tristitiam risu. Krotí smutné věci s smíchem.“ A ve výkladu: „ta duha vyznamenává jednoho pána, co odvrací bídu svých poddaných“ (Pellizzotti 1751: 458).

18 Takto bylo označování exempel (jako historie) vzhledem k takzvané věrohodnosti exemplového příběhu formulováno v mé studii Sondy do barokní literatury, ale bez vztahu k Le Goffově koncepci časoprostoru v exemplech (Soleiman pour Hashemi 1995b: 417).

Zmíněný časový „převod“ je patrný ve fiktivních monologických i dialogických vstupech do textu exempla, ale nejen z pozice času vypravěče, ale i zpřítomnělého času autorit, zejména biblických postav a postav církevních otců, i postav v exemplech vystupujících. Jejich odlišný historický i fiktivní čas je tak srovnán do času aktuálního.

Uměleckost exempel

Pokud jde o posouzení míry uměleckosti jednotlivých homiletických autorů, dostáváme se k problematice, do které nutně vstupuje zčásti i současné pojetí, případně hodnocení. V rámci něho se nabízí nejprve srovnání exempel ve vztahu ke zpracování stejného pretextu. Takový přístup už uskutečnil v českém prostředí barokolog jeho první generace Josef Vašica (1884–1968), který srovnal například zpracování exempel Manniho *Věčného pekelného žaláře*, a v té souvislosti uvedl i dvě exempla K. Račina (ze spisu *Čtyry živlové...*) a vyhodnotil je v porovnání s exemply M. V. Šteyera, a to jedno jako méně zdařilé, druhé jako neobratné (Vašica 1938: 120–121; k tématu Soleiman pour Hashemi 2005: 28). Ze současných badatelů uplatnil podobný přístup například T. Havelka, když srovnal zpracování stejného pretextu z postily (1655) Thomase Le Blanca o „ztraceném šlechtici“ v textech M. V. Šteyera, O. F. de Waldta a F. Veselého, mírou uměleckosti zpracování se však primárně nezabýval (Havelka 2016: 375–363).

Přitom nutno dodat, že taková komparace, tedy jak zpracovali stejný pretext různí autoři, ještě vždy přesvědčivě nevede k rozlišení uměleckých schopností autorů (jakkoli nezbývá posoudit je primárně z dnešního pojetí estetická). Homiletičtí autoři sledovali při zpracování svoje strategické cíle v rámci své poetiky a funkce svých textů i dle typů postil, a hlavně vykazovali různé umělecké a tematické preference.¹⁹ Jako více odpovídající přístup se snad jeví zkoumat navíc texty exempel a jejich výkladů (potažmo celku kázání) z pohledu, nakolik vybočují ze stereotypu automatických motivických transpozicí exemplového intertextu do jeho výkladu (včetně kompozice celku kázání) a jakých uměleckých ozvlášťujících prostředků k tomu používají. Nabízí se přitom přihlédnout i k úplnému autorskému kontextu, který rozdíl v kvalitě rozkrývá přesvědčivěji (Soleiman pour Hashemi 2007a).

Laicizace exempel

Ve vztahu k laicizaci homiletických textů, respektive jejich transformaci v jiný žánrový kontext, se přirozeně a opakovaně uvádí v českém i slovenském (a vůbec nadnárodním) odborném kontextu novodobá pohádka a kramářská píseň, méně však světské novodobé žánry.²⁰ T. Havelka v této souvislosti upozorňuje na fakt, že takový, tedy etnografický akcent v bádání o raněnovověkém exemplu převážil, přičemž jeho vlastní výzkum je nedostatečný (Havelka 2016: 341–342). Právě

19 Například texty K. Račina jsou konvenční v případě nedělní postily *Operae ecclesiasticae...* určené ve druhém vydání (1720) jako příručka pro kazatele, ne však v případě jeho spisu *Čtyry živlové...* (1698), v němž nacházíme pozoruhodnou typologickou, a to jak obsahovou, tak i formální paralelu loučení Bohočlověka se zemí typologicky blízko Máchovu *Máji* (Soleiman pour Hashemi 1995b: 416).

20 Ve slovenském prostředí se tématu v rámci středověkého kázání věnovala naposledy především Marta Kerulová, a to ve vztahu ke slovenské pohádce a v souvislosti s Calderonovým dramatem *Život je sen* (Kerulová 2009: 22, 60–64).

564 uvedené lze na jedné straně potvrdit, ale i relativizovat faktem, že jsme omezeni svou znalostí sekundární literatury, zejména jinojazyčné; na druhé straně ale nutno uvedený přístup hodnotit jako reálně existující, a snadno vysvětlitelný postup domácího bádání, v němž samostatný výzkum raněnovověkých textů nemohl probíhat kontinuálně. **Jakkoli etnografický přístup k tématu tedy přirozeně, stejně jako v evropském výzkumu, převažuje, jeho potřebnost je stále legitimní, neboť ukazuje nejen na nové příklady vztahů textů na pretext exempla, ale především potvrzuje skutečnost mnohem rozmanitějšího a hlubšího prolínání takzvané literatury umělé a lidové, ale nově i různých typů umělé literatury. Představuje tak písemnictví z hlediska vztahů jako ještě složitější strukturu, v němž byly právě homiletické pretexts upravovány do nových textů, a de facto revitalizovány.**

Pohádka

Zopakujme, že pro takovou transformace exempla je podstatným východiskem již zmíněná kniha K. Dvořáka *Soupis staročeských exempel* (1978). Čteme-li jeho popisy některých syžetů, například „chráněnce osudu“ (s pretextem například v *Gesta Romanorum*),²¹ tak i bez znalosti Erbenova poctivého výčtu různých národních variant látky dešifrujeme typologickou vazbu na pozdější českou pohádku *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*, mající analogii například ve slovenských pohádkách *Cesta k Slncu* (dle Jána Francisci-Rimavského, 1845)²² či *Tri perá z draka* (sbírka Augustína Horislava Škultétyho a Pavla Dobšinského, 1858).²³ Ve slovenské verzi dle A. H. Škultétyho a P. Dobšinského jde o postavu bohatého hostinského a základní diferenční motiv oproti českému znění je patrný už z názvu (tedy *Tři perá z draka*).

Z mých předchozích zjištění ve vztahu k pohádce si zasluhuje v této souvislosti zvláště zopakovat konstatování o tematické proměně dábla (tradičního symbolu zatracení) v čerta pomáhajícího chudákovi vůči bezcitnému pánovi se zjevným sociálním akcentem (Soleiman pour Hashemi 1995b: 419). Postava dábla a jeho proměny v hodného (netrestajícího) čerta je vůbec takzvaným silným sociálním motivem raněnovověké homiletiky a v dané tematice lze nalézt i prvky

21 Jmenovitě (s drobnými stylistickými úpravami): „zbloudilý král přespí v cizím domě, majitele, jemuž se právě narodil syn: zaslechne věštbu, podle níž se má novorozenec stát jeho nástupcem. Po návratu do paláce pošle dvořany do paláce s rozkazem utratit je, ty se nad ním ale slutují a pohodí ho v lese. Hrabě, který dítě nalezne, je vychová jako vlastní, a když hoch doroste, navštíví s ním královský dvůr. Král ho pozná podle znamení na čele a chce ho opět zahubit, napíše královně list, v němž ho prokazuje neprodleně usmrtit. Mladý muž nocuje u rytíře, který list změnil v tom smyslu, aby královna za doručitele provdala dceru. Následně se král shledává se zetěm a uznává, že se nelze protivit Božím řízením“ (Dvořák 1978: 53). Ve slovenském prostředí text svodu *Gesta Romanorum* vydal Minárik 1981.

22 Reedici jeho sbírky připravila k vydání Jana Piroščáková [Jana Pácalová] (2015b). Filiace uvedené pohádky jsou přitom složitější (Piroščáková [Pácalová] 2015a: 192). Rimavského je přesněji hodnotit jako editora uvedeného textu. Ve své sbírce *Slovenskije povesti* vycházel totiž z rukopisu Štefana Marka Daxnera (v Codexu tísovském C, pohádka je publikovaná v edici Piroščáková [Pácalová] 2015a: 161-164), vzhledem k němuž provedl jen minimální redakční úpravy. *Cesta k slncu* vyšla předtím v (českém) časopise *Květy* (1845) dle rukopisu Sama Bohdana Hroboňa. Uvedenou pohádku z Rimavského edice poté do svých knih převzali (po nepatrných redakčních úpravách) P. Dobšinský (*Prostonárodnie slovenské povesti*) a v adaptaci textu a svém překladu do češtiny i Božena Němcová (*Slovenské pohádky a pověsti*, kde navíc spracovala i jiný variant této pohádky na základě vlastní sběratelské činnosti). – Za pomoc s vyjasněním filiací textu autorka děkuje badatelce o tématu a editorce Rimavského pohádek Janě Piroščákové.

23 *Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda*. Jde o pojednání K. J. Erbeny (původně v almanachu *Máj* na rok 1860: 187-203). Jiří Polívka uvádí ještě variant c, a to *Cesty k Bohu* alebo na onen svet (Polívka 1927: 1-20).

komična. Jde patrně i o základní téma raněnovověké exemplotvorbě, které do novodobé pohádky vstoupilo.²⁴ Jako nové zjištění formuluji v dané souvislosti též tezi, že se sociální motivika v raněnovověké homiletice v porovnání s biblickou proměňuje z obecné formulace o „blahoslavených“ chudých a bezcitných bohatých v jejich sociální konkretizaci.²⁵

Kramářská píseň

Obsahové i formální prvky exempla se nesporně reflektují v podobnosti ke kramářské písni, a to jak v epických písních o světcích, tak v hrůzostrašných „historiích“, tedy i s přesnými časovými určeními, sloužícími k přesvědčení o jejich pravdivosti, jakkoli ve skutečnosti nejvýrazněji fiktivními, kdy „nad pravdou lidskou vítězí pravda Boží“. V této souvislosti se jeví, že je takovým typem textů i v kramářské písni (psané převážně z katolických pozic) stejně jako velmi frekventovaným exemplem, jímž autor přesvědčuje o věrohodnosti zjevně nevěrohodného, téma zpovědi.²⁶ Ve vztahu ke svátečním postilám jsou četnými příklady v legendistickém kontextu jako pretextu opět především epické kramářské písně svatonepomucenské, ve druhém případě kramářské písně svatováclavské. Oba zmíněné typy kramářských písní tedy vycházejí ze stejného pramene jako exempla se stejným tématem, tedy v 17. století z nově vzniklé Balbínovy nepomucenské legendy (1680) a Balbínem znovuobjevené (středověké) Kristiánovy legendy, případně svatováclavského *Trophaea* J. Tannera (jako přípravné práce pro jeho knihu *Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě...*, 1679; Soleiman pour Hashemi 2005: 89).

V epických, a to jak nepomucenských, tak václavských kramářských písních je analogicky homiletice i jejím exemplotvorbou tematizováno buď dílčí téma jejich pretextu, nebo je s drobnými úpravami odpovídajícími základnímu principu abreviace (a substituce) uveden jejich téměř úplný základní narativ.²⁷

Jiné žánry

Pokud jde o jiné pretexty, a to primárně ty, které vstoupily do pokladnice světové literatury, tak alespoň zdůrazňuji, že výrazným příkladem je exemplum o Alexandru Makedonském a pirátu Dionýdovi (též v podobě Diomed) umělecky, a se

24 V jiných žánrech, a to světských, najdeme sakralizaci pekla (i nebe) v českém prostředí například u v takzvané pohádce o Paškovi (prototypu hloupého Honzy) z roku 1509 (Kolár 1977).

25 Například se sociálním akcentem stranicím sirotkům a vůbec chudým (ale bez vazby na exemplum) se vypočítávají jmenovitě různí úředníci, kteří jim ubližují a okrádají je – „kostelní“ a městští; dále „oficií“, „polesní“ a myslivci, rybáři i „sirotčí poručníci“ ku příkladu v Pellizzottioho postile *Trinitas...* (Pellizzotti 1741: 327).

26 Na porovnání téma člověka, který hřešil, a po zpovědi mu z úst vylezly ošklivé záby (ďáblové). Mimo jiné v kramářské písni *Smutný příběh o jedné hříšné paní...* Knihovna Národního muzea, Praha, kramářská píseň 617. Analogicky (s motivem žab) u D. Marka *Troji chléb nebeský...* (Marek 1728: 815).

27 K nepomucenským písním s úplnou dějovou linií na základě Balbínovy legendy například kramářský text *Nábožná píseň ke cti a chvále svatého Jana Nepomuckého, léta Páně 1330 rozeného, mučedníka a patrona českého, jenž byl léta Páně 1393 ve středu před Božím vstoupením dne 16. máje s mostu Pražského svržen a utopen, a léta Páně 1729 dne 19. března za svatého vyhlášen* (Moravská zemská knihovna Brno, signatura VK-0000.139, přív. 26). Ve fondech Moravské zemské knihovny v Brně pod heslem Jan Nepomucký – kramářské tisky je zařazeno 1567 kramářských tisků, jakkoli jde o jednu nepomucenskou píseň v celém konvolutu; navíc převážně o stejné texty. Podrobněji k tématu Soleiman pour Hashemi 2022: 36. K úplnému narativu svatováclavských kramářských písní například text *Svatého milého Václava, matka jeho Drahomíra* (Moravská zemská knihovna, signatura VK-0000.182, přív. 3). V homiletice se na václavská exempla zaměřil zejména Pavel Josef Axlar (Axlar 1720: 422; o něm Sládek 2019: 290-297).

566 silným sociálním akcentem využité ve známé Villonově básni *Závěť* (1461). Neméně zajímavým příkladem typologické vazby exemplů na světovou literaturu je text o napravení nedobré (hašteřivé) ženy manželskou láskou, které tematicky souvisí, jak dodávám (vzhledem ke svým předchozím publikovaným textům) se základním tématem Shakespearovy komedie *Zkrocení zlé ženy* (Soleiman pour Hashemi 1995b: 419).²⁸ Její dobovou parafrázi napsal již zmíněný Ján Francisci-Rimavský pod názvem *Láska zdolá všetko* (1871).

Uvedených pět tematických okruhů není jistě jediných, kterými lze odborné poznání o raněnovověkém exemplu (potažmo o exemplové tematice vůbec) rozšiřovat, případně precizovat. Za podstatné v daném kontextu pokládám, aby vědecká pozornost skutečně přesně navazovala na širší odborných textů již tematiku profilujících včetně doby před devadesátými léty 20. století, a hlavně se zabývala navíc už nejen jedním národním kontextem, a nejen tvorbou psanou jedním literárním jazykem.

Pramene

- AXLAR, Pavel Josef, 1720. *Nábožný vůdce hvězda...* Praha: Dominik Pflegr.
- BILOVSKÝ, Bohumír Hynek Josef, 1720. *Cantator Cygnus...* Olomouc: J. A. Auiger.
- MAREK, Damascen, 1727. *Troji chléb nebeský... Díl 1.* Praha: K. J. Hraba.
- MAREK, Damascen, 1728. *Troji chléb nebeský... Díl 2.* Praha: K. J. Hraba.
- NÁBOŽNÁ píseň ke cti a chvále svatého Jana Nepomuckého, léta Páně 1330 rozeného, mučedníka a patrona českého, jenž byl léta Páně 1393 ve středu před Božím vstoupením dne 16. máje s mostu Pražského svržen a utopen, a léta Páně 1729 dne 19. března za svatého vyhlášen. Moravská zemská knihovna, signatura VK-0000.139, přív. 26.
- PELLIZOTTI, Michal, 1741. *Trinitas Dominicalis...* Praha: K. F. Rosenmüller.
- PELLIZOTTI, Michal, 1751. *Unum, binum, trinum... Díl 1.* Praha: Ž. Rosenmüllerová.
- PELLIZOTTI, Michal, 1753. *Unum, binum, trinum... Díl 2.* Praha: Ž. Rosenmüllerová.
- RAČÍN, Karel, 1696. *Duchovní zasnoubení...* Praha: J. K. Jeřábek.
- RAČÍN, Karel, 1698. *Čtyry živlové...* Praha: Impresi akademické u Svatého Klimenta blíž mostu.
- RAČÍN, Karel, 1712. *Sněm nebeský svatých a světic božích...* Praha: K. A. Koniášová.
- RAČÍN, Karel, 1720. *Operae ecclesiasticae...* 2. vydání. Praha: W. Wickhart.
- SMUTNÝ příběh o jedné hříšné paní... Knihovna Národního muzea, Praha, Kramářská píseň č. 617.
- SVATĚHO milého Václava, matka jeho Drahomíra. Moravská zemská knihovna Brno, signatura VK-0000.182, přív. 3.
- STAROWOLSKI, Szymon, 1648. *Arka...* Kraków: K. Schedel.
- STŘEDOVSKÝ, Jan Jiří, 1710. *Sacra Moraviae historia...* Sulzbach: G. Lehmann.
- TÁBORSKÝ, Chrysostom Xaver Ignác, 1738. *Tria tabernacula...* Olomouc: F. A. Hirnle.
- TÁBORSKÝ, Chrysostom Xaver Ignác, 1747. *Mons Thabor...* Hradec Králové: J. C. Tibelli.
- VESELÝ, Fabián, 1724. *Conciones...* Praha: V impresi Universitatis Carolo-Ferdinandae, Tovaryšstva Ježíšova.

Literatura

- BRTÁŇOVÁ, Erika, 2017. Exemplá v kázňach Daniela Krmana ml. In *Literárnohistorické kolokvium III. Barok*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 52-69. ISBN 978-8088746-35-5.

28 Stejný příklad (ale bez vazby na Shakespearovu komedii) uvádí Havelka 2016: 355; navíc doplňuje zpracování analogického tématu v jedné z postil B. Bilovského.

- DRAGONOVÁ, Martina [NĚMCOVÁ DRAGONOVÁ, Martina], 2009. Emblematika v barokním konceptuálním kázání B. J. H. Bilovského. *Protimluv*, 2009, roč. 8, s. 52-54.
- DRAGONOVÁ, Martina [NĚMCOVÁ DRAGONOVÁ, Martina], 2012. Papírová česká skořábka co mušle perlová: Sakralizace reálného světa v de Waldtově kázání. In MALURA, Jan – TOMÁŠEK, Martin, ed. *Krajina. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 111-127. ISBN 978-80-7464-176-3.
- DRAGONOVÁ, Martina [NĚMCOVÁ DRAGONOVÁ, Martina], 2013. Meditativní emblemé zahrady a srdce v emblematických knihách a v barokním kázání O. F. J. de Waldta a B. J. H. Bilovského. *Studia Comeniana et historica*, roč. 43, s. 196-223.
- DRAGONOVÁ, Martina [NĚMCOVÁ DRAGONOVÁ, Martina], 2015. Emblematika v postile Trojí chléb nebeský (1728) barokního kazatele Damascéna Marka. *Listy filologické*, roč. 138, č. 3-4, s. 299-324.
- DRAGONOVÁ, Martina [NĚMCOVÁ DRAGONOVÁ, Martina], 2020. Emblematic Structures in Czech Catholic Sermons around 1700. *Emblematica. Essays in Word and Image*, vol. 3, pp. 117-146.
- DVOŘÁK, Karel, 1978. *Soupis staročeských exempel*. Praha: Univerzita Karlova.
- HAVELKA, Tomáš, 2016. „Slyšme jeden strašlivý příběh“. K exemplům 17. a 18. století, zvláště v českých postilách. *Česká literatura*, roč. 64, č. 3, s. 341-371. ISSN 0009-0468.
- HRABĚTOVÁ, Irena, 1992. *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*. Brno: Masarykova univerzita.
- LE GOFF, Jacques, 1998. *Středověká imaginace*. Přeložila Irena Murasová. Praha: Argo.
- KERULOVÁ, Marta, 2009. *Hodnotové aspekty starší literatury*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-8094-638-8.
- KOLÁR, Jaroslav, 1977. *Frantova práva a jiné kratochvíle*. Praha: Československý spisovatel.
- KOPECKÝ, Milan, 1968. K české barokní homiletice. In KOPECKÝ, Milan, ed. *O barokní kultuře*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 61-74.
- KOPECKÝ, Milan, ed., 1970. *Starí slezští kazatelé*. Ostrava: Profil.
- KOPECKÝ, Milan, ed., 1988a. *Rozprava krátká, ale pravdivá*. Brno: Odeon.
- KOPECKÝ, Milan, ed., 1988b. *Žena krásná náramně*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis.
- MINÁRIK, Jozef, 1981. *Rímske príbehy*. Bratislava: Mladé letá.
- PETRŮ, Eduard, 1966. *Vývoj českého exempla v době předhusitské*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- PETRŮ, Eduard, 2001. Proměny exempla v barokní literatuře. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university*, řada V 4, Brno, s. 23-30.
- PIROŠČÁKOVÁ, Jana [PÁCALOVÁ, Jana], 2015a. *Codexy tisovské. K prameňom slovenských rozprávok*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-89489-20-6.
- PIROŠČÁKOVÁ, Jana [PÁCALOVÁ, Jana], 2015b. *Rozprávky Janka Rimavského*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-89489-22-0.
- POLÍVKA, Jiří, 1927. *Súpis slovenských rozprávok. Sv. III*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská.
- SLÁDEK, Miloš, 2000. *Vítr jest život člověka*. Praha: H & H. ISBN 80-86022-47-1.
- SLÁDEK, Miloš, 2017. *Slovo ze srdce jejich... aneb Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém*. Praha: Památník národního písemnictví. ISBN 978-80-87376-36-2.
- SLÁDEK, Miloš – KOPOVÁ, Anna, 2019. *Bůh mně ústa má otevřít může. Výbor z českých nedělních postil prvních dvou třetin 18. století*. Praha – Brno: Česká knižnice – Ústav pro českou literaturu AV ČR – Host. ISBN 978-80-275-0087-1.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela [HORÁKOVÁ, Michaela], 1995a. Intertextualita v barokní homiletice. In *Literatura v literatuře*. Ústav pro českou literaturu – Slezská univerzita, s. 25-29.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela [HORÁKOVÁ, Michaela], 1995b. Sondy do barokní literatury. *Česká literatura*, roč. 43, č. 4, s. 415-421. ISSN 0009-0468.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela [HORÁKOVÁ, Michaela], ed., 2000. *Nádoba zapálená. Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století*. Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis.

- 568 SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela, 2006. Ještě k motivické exkluzivitě v barokní literatuře, zčásti i nadnárodně. In FEDROVÁ, Stanislava, ed. *Otázky českého kánonu. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Svazek 1*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, s. 330-336. ISBN 80-85778-51-3.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela, 2007a. K rozlišení konvenční a literárně prestižní homiletiky období baroka. *Bohemica litteraria*, řada V 140. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 69-75. ISSN 1213-2144.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela [HASHEMI, Michaela], 2007b. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun. ISBN 978-80-87139-16-5.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela, 2012. K vývojovému pojetí postavy Alexandra Makedonského. In BOK, Václav - FIALA, Jiří - CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Viator Pilsensis neboli Plzeňský poutník. Literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám*. Plzeň: Západočeská univerzita, s. 88-93. ISBN 978-80-261-0071-3.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela, 2022. Vztah nepomucenské literární tvorby ke kramářským písním. In *Dvanácte vrchů ten strom má. Kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou. Katalog k výstavě*. Brno: Moravské zemské muzeum, s. 34-37.
- SOUKUP, Daniel, 2016. Obraz Židů v českém kazatelství přelomu 17. a 18. století: předběžné poznámky. *Bohemica litteraria*, roč. 19, č. 1, s. 72-106. ISSN 1213-2144.
- WILDOVÁ-TOSI, Alena, 2002. Doslov. In MANNI, Giovanni Battista. *Věčný pekelný žalář*. Do češtiny převedl Václav Matěj Šteyer. K vydání připravil, slovníčkem, vysvětlivkami a ediční poznámkou opatřil Martin Valášek. Brno: Atlantis, s. 243-289.
- VAŠICA, Josef, 1938. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad.

Elektronické zdroje

- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela, 2021. Balbínovské citace s ohledem na cyrilometodějskou homiletiku. Význam Jana Jiřího Středovského z hlediska recepce Balbínova díla. In *Konference ke 400. výročí narození Bohuslava Balbína*. Dostupné online www.knih-kt.cz/download/BB400_v1_202112.pdf

Prof. PhDr. Michaela Soleiman pour Hashemi, CSc.
Ústav české literatury a knihovnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Arne Nováka 1
602 00 Brno
Česká republika
E-mail: Michaela.Soleiman-pour-Hashemi@seznam.cz